

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 008:379.85 (477-25)«18»

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.25>

Берест Павло Михайлович,

*аспірант кафедри культурології
та міжкультурних комунікацій*

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

orcid.org/0000-0002-5218-4812

berest@gmail.com

Дичковський Степан Іванович,

доктор культурології, доцент,

директор

Інституту практичної культурології та арт-менеджменту

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

orcid.org/0000-0003-4771-4521

227@ukr.net

ТУРИСТИЧНІ ДЕСТИНАЦІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ КИЄВА ХІХ СТОЛІТТЯ

Метою статті є дослідження, аналіз й осмислення соціокультурних процесів, що відбувались протягом ХІХ століття в Києві, а також їхній вплив на зародження туристичних дестинацій; окреслення взаємозв'язку між цими процесами; започаткування ґрунтового вивчення соціокультурного простору Києва у прив'язці до впливу еволюцію туристичних дестинацій, в контексті культурного стану всього суспільства. Актуальність роботи полягає в недостатньому вивченні культурологічних складових зародження туристичних дестинацій у прив'язці до ситуації в соціокультурному просторі Києва. Основними методами дослідження є методи аналізу, синтезу, історико-емпіричний, бібліографічний, генетичний та інші міждисциплінарні та культурологічні методи. *Наукова новизна* роботи полягає у необхідності осмислення й аналізу взаємозв'язку етапів, що відбувались в соціокультурному просторі міста, з процесами зародження туристичних дестинацій за допомогою культурологічних студій; у виявленні й уточненні комплексного впливу цих двох факторів на культурний розвиток суспільства. *Результатом* є аналіз культурних складових частин зародження туристичних дестинацій як важливого соціокультурного явища, виявлення основних віх соціокультурних трансформацій в просторі міста Києва протягом всього ХІХ століття. Висновками також є формулювання, що загальний рівень освіченості й культури, діяльність дослідників і вчених, випуск путівників та інших друкованих видань, а також наявність зручних шляхів сполучень, готелів та іншої інфраструктури не лише сприяють підвищенню привабливості міста як мети подорожі, але й формують загальний рівень свідомості в суспільстві. Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні всебічних і ґрунтовних культурологічних студій процесів зародження та розвитку туристичних дестинацій з урахуванням важливості оцінки впливу стану розвитку суспільства та соціокультурного простору на ці процеси.

Ключові слова: туристичні дестинації, культурологія туризму, соціокультурний розвиток туризму, культура Києва, ХІХ століття.

Berest Pavlo,

*Postgraduate Student of the Department of Cultural Studies
and Intercultural Communications*

National Academy of Culture and Arts Management

orcid.org/0000-0002-5218-4812

berest@gmail.com

Dychkovskyy Stepan,
*Doctor of Culturology, Associate Professor,
 Director of the Institute of Practical Cultural Studies
 and Art Management
 National Academy of Culture and the Arts Management
 orcid.org/0000-0003-4771-4521
 227@ukr.net*

TOURIST DESTINATIONS IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF KYIV OF THE 19TH CENTURY

This article aims to study, analyze and understand the socio-cultural processes that were taking place in the 19th century in Kyiv, as well as their impact on the formation of tourist destinations; to outline the relationship between these processes; to initiate a thorough study of the socio-cultural space of Kyiv in the context of the impact made on the evolution of tourist destinations and the level of culture of the entire society. The relevance of the work lies in the insufficiently studied cultural components of the origin of tourist destinations in relation to the situation in the socio-cultural space of Kyiv. The main methods of study are analysis, synthesis, historical-empirical, bibliographic, genetic and other interdisciplinary and cultural methods. The scientific novelty of the research lies in the need to understand and analyze the relationship between the stages in the socio-cultural space of the city and the development of tourist destinations through cultural studies; to reveal and specify the comprehensive mutual influence made between these two factors on the cultural development of society. The result is the analysis of the cultural components in the development of tourist destinations as an important socio-cultural phenomenon, the identification of the milestones of socio-cultural transformations in the space of Kyiv throughout the 19th century. The conclusions were made that the general level of education and culture, the activity of researchers and scientists, the release of guidebooks and other printed publications, as well as the availability of convenient communication routes, hotels and other infrastructure not only contribute to higher attractiveness of the city as a travel destination, but also form the general level of consciousness in society. Prospects for further research lie in proceeding with comprehensive and thorough cultural studies of the emergence and development of tourist destinations, taking into account the importance of assessing the influence that the society development and the socio-cultural space have on these processes.

Key words: tourist destinations, culturology of tourism, socio-cultural development of tourism, culture of Kyiv, 19th century.

Вступ. Феномен туристичної дестинації, як однієї з ключових складових частин розвитку туризму в цілому, є більш дослідженим економістами, маркетологами, соціологами та представниками інших наукових дисциплін, але є ще недостатньо пропрацьований культурологічно. Київ, як стародавня українська столиця й центр багатьох політичних, економічних, освітніх та культурних звершень та здобутків, що відбувались в усі часи й епохи, зосереджує в собі величезну кількість історико-культурних пам'яток, об'єктів, що з часом ставали базою для формування відомих туристичних дестинацій.

Процес зародження туристичних дестинацій відбувався в соціокультурному просторі Києва протягом всього XIX століття, одночасно з еволюцією та розвитком організованого туризму. На цей процес активно впливали всі соціокультурні чинники, що відбувались в суспільному міському просторі того періоду. Таким чином, важливо розглянути цей соціокультурний

простір Києва та висвітлити його зв'язок з глобальними й локальними історико-культурними подіями, науковими, мистецькими, освітніми та іншими факторами, що вплинули на розвиток питання, що вивчається.

Аналіз досліджень і публікацій. Розробці культурологічних складових частин, напрацюванню концепцій та моделей культурного туризму присвячені праці таких закордонних вчених, як: З. Бауман, Д. Гілмор, Г. Крос, Б. Мак-Керхер, К. Лінч, Р. Палмер, Д. Пірс, М. Робінсон, Д. Тросбі, Дж. Уррі й ін.

Науковому аналізу різноманітних проявів туризму та туристичних дестинацій у соціокультурному контексті, дослідженню культурології туризму присвячені роботи Т. Бегаль, Л. Божко, І. Братусь, Г. Вишневецької, Г. Гарбар, Л. Голянич, О. Левицької, М. Мельничук, В. Сіверса, М. Скрипник, О. Шершньової та багатьох інших українських вчених.

Тематиці дослідження культурологічних складових частин зародження туристичних

дестинацій в соціокультурному просторі міста Києва в XIX столітті не приділялась ключова увага в працях вітчизняних або іноземних вчених, що й зумовлює, серед іншого, актуальність даної статті.

Мета дослідження полягає в розгляді культурологічних передумов зародження та початкових тенденцій розвитку туристичних дестинацій у соціокультурному просторі міста Києва протягом XIX століття; а також висвітленні характерних складових частин культурного розвитку міста у зазначений період, що сприяли постанню туристичних дестинацій на базі відповідних історичних та культурних пам'яток чи об'єктів.

Матеріали дослідження ґрунтуються на напрацюваннях вітчизняних та закордонних вчених, що вивчали туристичні дестинації з точки зору історичної, економічної, культурологічної та інших галузей. *Методологія дослідження* передбачає застосування методів аналізу та синтезу, історико-емпіричного, бібліографічного, генетичного та інших міждисциплінарних та культурологічних методів.

Виклад основного матеріалу. Культурна спадщина, у різних її проявах, стає однією з перших основ та є серед найпопулярніших складових частин багатьох всесвітньовідомих туристичних дестинацій. Визначають культурну спадщину у матеріальному (культурні реліквії, ремесла, пам'ятки, історичні місцевості) та нематеріальному (література, театр, музика, народні звичаї) проявах. Крім того, туристичні дестинації класифікують за різноманітними категоріями, як то: місця археологічних розкопок, залишки чи руїни історико-культурних об'єктів, музеї, культурні центри, театри, виставки, індустріальна спадщина, природні пам'ятки та мальовничі місцевості, релігійні споруди та святі місця, ботанічні сади, парки, місця видатних битв та інші (Cros & McKercher, 2015).

Багато з перерахованих категорій були і є присутніми й в нашій столиці. Загалом, зародження й еволюція туристичних дестинацій є синергетичною сполукою взаємовідносин між політикою, культурою, економікою, суспільством та іншими важливими чинниками. Вже довгий час тривають дискусії, що є похідним: культура від економіки чи навпаки, проте очевидним є той факт, що культурна спадщина

постає як основа для формування туристичних дестинацій, як сила для оновлення та збереження пам'яток і цілих міст чи регіонів, є глобальною індустрією сама по собі (Richards, 2016).

Отже, перейдемо до розгляду соціокультурного простору, в якому відбувалось зародження туристичних дестинацій столиці України. Ще до початку XIX століття в Києві зберігалась пам'ять, традиції та звичаї Козацької державності (Гетьманщини). Крім того, зважаючи на велику підтримку серед тогочасних українських еліт ідеї збереження козацького самоуправління, російський уряд проводив політику обережного та поступового знищення української автономії. Лише 1781 року указом Катерини II було проведено скасування полково-сотенного адміністративного устрою, що зберігався від часів Козацької держави. А до складу новоствореного Київського намісництва увійшли Лівобережні землі Київського, Лубенського, Переяславського та Миргородського полків, оскільки Правобережні землі (окрім Києва) аж до Другого поділу перебували у складі Речі Посполитої.

Столицею намісництва, як і до цього відповідного полку, залишалось місто Київ, в якому тепер перебували чиновники імперської адміністрації. Намісник призначався безпосередньо з Петербургу. Деякий час Київське, Новгород-Сіверське та Чернігівське намісництва входили до складу т.з. Малоросійського генерал-губернаторства, яке очолював граф П. Румянцев-Задунайський. Малоросійська губернія була створена після ліквідації Гетьманщини. З 1765 до 1773 року її адміністративним центром була колишня гетьманська столиця Глухів. Після цього правління губернії було перенесено до Козельця, що також, деякий час, був адміністративним центром Київського полку Гетьманщини під Російською імперією, в якому перебував полковник (голова адміністративно-територіальної одиниці) та козацька старшина. А вже 1775 року, після остаточної ліквідації Запорізької Січі, столицю намісництва було перенесено до Києва. При цьому, 1787 року, під час своєї подорожі до Криму, цариця Катерина II сливе 84 днів, а саме з 29 січня по 22 квітня, перебувала в Києві, оглядаючи його пам'ятки та місця, проводячи бали й прийоми (Słownik, с. 89).

1793 року до Київського намісництва були приєднані Правобережні землі колишнього Київського воєводства Речі Посполитої: Білоцерківщина, Богуславщина, Васильківщина та інші. А 12 грудня 1796 року новий російський імператор Павло I своїм указом ліквідував Київське намісництво. З його лівобережних земель була утворена друга Малоросійська губернія (Чернігівщина, Полтавщина), а до нової Київської губернії увійшли землі правобережної Київщини, Черкащини, Брацлавщини. 1797 року з Дубно до Києва було перенесено Контрактовий ярмарок, що проводився щороку з 15 січня до 1 лютого. В результаті всіх цих перепитій Київ починає активно розвиватись. Якщо 1798 року в місті налічувалось 19 тисяч мешканців, то 1800 року їх кількість зросла до 30 тисяч. Забудовуються не лише Печерськ, Верхнє місто, Поділ, але й також тогочасні передмістя: Куренівка, Приорка (Приварка), Сирець. На Хрещатику з'являються кам'яниці та він поступово стає центральною вулицею міста (Słownik).

1803 року на краю Хрещатику, за стародавнім міським валом, там же нині знаходиться Європейська площа й Український Дім, було зведено Перший міський театр, що розпочав свою роботу спектаклем-водевілем авторства колишнього голови Малоросійського правління Гетьманського уряду, князя О. Шаховського «Козак-стихотворець» (П'ятакова, 2000). А 1857 року на цьому ж місці було зведено триповерховий готель «Європейський», в яку зупинялось багато відомих гостей Києва.

У 1808 році, на базі Київського головного народного училища, що діяло на Подолі з 1789 року, було відкрито Першу Київську гімназію. Яку 1811 року було віднесено до вищих навчальних закладів та розташовано у Кловському палаці. Становленню Київської гімназії сприяв граф Тадеуш Чацький, що активно займався розвитком освіти в Центральній Україні. Викладачами гімназії були М. Берлінський та М. Костомаров, а серед випускників – М. Закревський, автор першого путівника та опису Києва.

А 1811 року відбулась страшна пожежа, що знищила сливе весь Поділ. Більшість району лежала в попелу й була відбудована за новим централізованим плануванням. Під час свого перебування у Києві 1815 року імператор

Олександр I визначив місце й дав дозвіл на будівництво католицького костелу, що був розташований на пагорбі над міським театром. Однак лише 1842 року зусиллями представників київської польської шляхти, зокрема Савицького, Модзелевського, братів Понятовських, костел було споруджено й освячено (Słownik).

Тут варто окремо підкреслити, що старовинні пам'ятки та споруди часів Великого князівства Київського (Київської Русі) активно знищувалися не лише під час монголо-татарської навали, але й протягом XVIII століття російськими окупаційними військами. Так, після поразки об'єднаних українсько-шведських сил під Полтавою Петро I не лише потопив Центральну Україну й Запоріжжя в крові, але й під час активного будівництва Київської фортеці та її валів зруйнував низку історичних будівель. Нищилась також й духовна культурна пам'ять українців. 1709 року було примусово скорочено кількість спудеїв Києво-Могилянської Академії з 2000 до 161, а краді викладачі й науковці було забрані до Московії. Того ж року Петро I видає указ про заборону друкування книг українською мовою. А видання, друковані церковнослов'янською мовою, звіряти з московитськими примірниками. 1718 року було варварськи спалено архіви та книгозбірні Києво-Печерської Лаври. Після цього, 1721 року, вийшов ще один указ про цензурування українських книжок та накладені штрафи на Київську й Чернігівську друкарні за книжки «не во всем с великороссийскими сходные» (Огієнко, 1993, с. 232).

Подібні руйнування та нищення культури були по всіх українських землях. Так, 1736 року, взявши Перекоп, російські окупаційні війська спалили Бахчисарай, разом з ханським палацом та монастирем єзуїтів, що мав велику книгозбірню. А до цього, проводячи роботи з фортифікації Києва, 1732 року росіяни підірвали Золоті Ворота, що до того часу ще досить добре збереглись (Валишевский, 1990, с. 246). Адже саме через них Гетьман всієї України Богдан Хмельницький урочисто в'їжджав до Києва 1648 року.

Завдяки самовідданій, наполегливій та ретельній праці низки українських вчених та ентузіастів, зокрема професора Києво-Могилянської академії М. Берлінського,

в 1820-х роках починаються археологічні розкопки та вивчення давніх пам'яток Києва: Десятинної церкви та інших. Результатом цих досліджень стають видання М. Берлинським «Короткого опису Києва» 1820 року та М. Закревським «Опису Києва» 1858 року.

1824 року починається відбудова Десятинної церкви, що була завершена 1841 року. А 1832 р. за ініціативи К. Лохвицького було відкопано залишки Золотих Воріт, що з 1755 року були просто засипані землею. В день їх «відкриття» відбувся урочистий молебень та освячення залишків Воріт святою водою. Ввечері вони були ілюміновані й дуже швидко стали улюбленим місцем дозвілля киян та гостей міста й однією з туристичних візитівок Києва (Золоті Ворота, сайт).

Продовжують активно розбудовуватись оновлені столичні квартали Липки, Двірцевий (Палацовий) квартал, Плоська дільниця, т.з. Нове місто, Лук'янівка, Львівська площа, пізніше Протасовий та Кучменський яри тощо. До 1817 в Києві ще існувала Києво-Могилянська академія, яку імперський уряд тоді перетворив на просте духовне училище. Однак після ліквідації Кременецького (Волинського) ліцею в 1833 р. його, разом з бібліотекою та науковими колекціями, було переведено до Києва й проголошено створення Університету Св. Володимира. Першим ректором якого став видатний український історик і фольклорист М. Максимович. В університеті викладали провідні українські та польські науковці Г. Гречина, Є. Гофман, О. Коженевський, О. Міцкевич, І. Фонберг, А. Андрійовський, В. Бессер, І. Головинський, Микулич, М. Якубович та інші.

Завдяки зусиллям М. Максимовича 1834 року при університеті було утворено комітет з дослідження старожитностей. До праці в навчальному закладі він також задіяв М. Берлинського, Г. Даниловича С. Зеновича, С. Орнатського, В. Циха, М. Костомарова та інших українських вчених. Планував М. Максимович залучити до Київського університету й М. Гоголя, якому було запропоновано очолити кафедру всесвітньої історії, той з ентузіазмом погодився. Проте імперська влада виступила проти такого призначення, й російський міністр освіти С. Уваров надав М. Гоголю професорську посаду в Петербурзькому університеті (Венгерська, 2011).

Тоді ж були створені й перші сучасні столичні музеї. Так, на базі колекцій Кременецького

ліцею, Луцької гімназії та Віленського університету було засновано Геологічний музей, Зоологічний музей та Музей старожитностей. 1834 року постав Інститут шляхетних панянок, а 1836 року засновано Другу Київську гімназію (Słownik).

Водночас російська імперська влада не припиняла боротись із залишками української державної автономії та знищувати українську культуру й історичну пам'ять. 1834 року царським указом Миколи I Київ було позбавлено багатовікового Магдебурзького права. Окрім самоврядування магістрату, розформувалась також Київська муніципальна варта «Золота Хоругва», що нараховувала близько 2000 осіб та зберігала давні козацькі традиції й звичаї (Котляр, 2000, с. 131). А їхні щорічні урочисті паради та інші заходи збирали в місті тисячі гостей та були масовими й популярними тогочасними туристичними івентами, висловлюючись сучасною термінологією.

У вірші «Скорбота киян про втрату магдебурзького права», дуже поширеному в місті в середині XIX століття, автор так описує наслідки цієї події:

...
«Старожитність годі знати
Й Золотую Хоругву,
Пора муштри забувати
І парадную гульбу.

Всіх, здається, порівняли,
Хоть черкеску покидай;
Коли права прогуляли,
То і військо забувай.

.....
Наварили горщик каші,
да не вмiли виїдати,
прогуляли права наші,
москаль буде панувати» (Скорбь, 1882, с. 356).

Відтоді городяни були позбавлені своїх прав на самоуправління, всі питання вирішували чиновники, яких призначали з Петербургу. 1847 року відбулись репресії проти діячів Кирило-Мефодієвського товариства і розпочались переслідування української мови та культури, які згодом вилились у Валуєвський циркуляр, що повністю забороняв друк україномовних книжок.

Тим не менше, столичні діячі української науки й культури продовжували активно працювати, навіть у таких несприятливих обставинах. Розвивались музеї при Університеті, було засновано Ботанічний сад. Завдяки зусиллям місцевої шляхти Київської та сусідніх губерній 1852 року було відкрито Кадетський корпус на берегах річки Либідь. А 1853 року урочисто відкрили пам'ятник Св. князю Володимиру та диво тодішньої інженерної думки – Ланцюговий міст через Дніпро за проектом Ч. Він'йоля. 1855 року в центрі міста зведено цегляну Лютеранську церкву. Наступного року на вулиці Володимирській постав новий театр, в якому виступали трупи М. Милославського, М. Новикова, П. Протасова, Ф. Бергера, ставились п'єси М. Лисенка, давали вистави М. Кропивницький, М. Садовський, А. Олдрідж, Е. Россі тощо. А дебютною виставою символічно стала постановка опери О. Верстовського «Аскольдова могила», що проходила з величезним успіхом (Про театр, сайт).

Таким чином, у першій половині XIX століття, незважаючи на тиск та переслідування з боку імперської російської влади, культурне життя в Києві, зокрема й розвиток тогочасних прототуристичних дестинацій, продовжувалися. Відкривались театри, розвивалось освітнє й науковє товариства, формувались музеї, збірки старожитностей, книгозбірні та картинні галереї, велись археологічні розкопки старовинних пам'яток й відкривались нові пам'ятники, будинки та інші архітектурні споруди, що привертала увагу як киян, так і гостей міста. Зводились нові готелі, розвивалась торгівля, а Контрактовий ярмарок щорічно збирав тисячі подорожуючих з усіх куточків України та з-за кордону.

Новим етапом становлення й розвитку туризму та туристичних дестинацій в Центральній Україні стало поширення у 1830-х – 1850-х роках пароплавства на Дніпрі. Але особливо на кількість мандрівників вплинули початок будівництва (1866) та відкриття (1868) залізничної дороги з Києва до Одеси, й пізніше – на Харків, Курськ і Москву (1870) та на Хвастів-Бердичів-Шепетівку-Острого-Заболоття-Берестя (1873). Відтоді місто стає осередком величезного потоку мандрівників, що прибували сливе з усіх усюд на пароплавах або залізницею, щоб побачити на власні

очі Київські святині та інші історико-культурні пам'ятки, або, мандруючи на Чорноморське узбережжя, зупинись на день-два й в Києві. У зв'язку зі все зростаючою кількістю подорожніх активно розвиваються й супутні сервіси: приватні постоялі будинки, крамниці, сувенірні лавки, банки, готелі, ресторації тощо.

Зростала також кількість населення та розширювали межі міста. Відповідно до перепису 1874 року населення міста (дорослих обох статей) становило більше 127 тисяч осіб. А разом з військовими, розквартированими в Києві, доходило до 165 тисяч. На той час столиця складалась з таких районів, як: Дворцовий (Палацовий), Печерський, Старокиївський, Либідський, Подільський, Плоский, Куренівський, Лук'янівський, Байкова гора, Деміївська і Саперна слободки, Солом'янка, Протасів Яр та Шулявка. Садиб нараховувалось більше 5200, а всього будинків близько 20 тисяч. Публічних парків – 3, скверів – 6, майданів – 16, монастирів – 7, православних церков – 64, по одній католицькій і лютеранській церкві, синагог – 3, вчених товариств – 8, дві музичні школи, три чоловічих і чотири жіночих гімназії, початкових шкіл – 16, бібліотек – 8, книгарень – 5, друкарень – 15, банків – 9, бюро інформаційних і транспортних (фактично туристичних агенцій) – 9, страхових агенцій – 12, театрів – 3, готелів – 25, тощо (Słownik).

Із середини XIX століття почались активні, систематичні науковє археологічні дослідження Києва та його околиць. Було знайдено багато стоянок давніх людей, предметів побуту, монет, прикрас, інших старожитностей. Найбільш відомими з яких є Кирилівська та Трипільська стоянки, а також розкопки Старокиївської гори, Ярославова Валу. Важливі науковє відкриття та дослідження здійснили В. Антонович, П. Армашевський, Д. Багалій, М. Біляшівський, М. Петров, А. Прахов, А. Рогович, В. Хвойка та інші вчені.

Протягом XIX століття виходило з друку також багато книжок, присвячених опису міста, й путівників по Києву, що користувались великою популярністю серед прочан, мандрівників й взагалі читаючої публіки. Окрім згаданих вже видань М. Берлинського і М. Закревського, варто також відмітити такі: В. Новгородцев «Географічний опис міста Києва» (1807, вийшло друком 1874), Є. Болховитінов «Опис

Києво-Софіївського собора і Київської єпархії» (1825), Мак. Булгаков «Історія Київської Академії» (1843), А. Муравйов «Путешествие по святым местам: Киев» (1844), Д. Журавский, І. Фундуклей «Обозрение Киева в отношении к древностям» (1847), І. Максимович «Паломник Київський, або Путеводитель по монастырям і церквам Київським для богомільців» (1849), М. Сементовський «Київ і його пам'ятки» (1852), «Галерея Киевских достопримечательных видов и древностей» (1857–1859) та «Киев, его святыни, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников» (1864), Ю. Бартошевич і К. де Беллієр «Malownicze album Kijowa z szczegółowym opisem miasta» у двох частинах (1861–1862), В. Червінський «Путеводитель по Киеву» (1873), Збірник матеріалів для історичної топографії Києва та його околиць (1874), Ф. Йогансон «Путеводитель по Киеву с указанием его достопримечательностей» (1877), Н. Тарановський «Місто Київ та його околиці» (1881), В. Бублик «Путеводитель по Киеву» (1888), В. Чеховський «Kijów i jego ramiątki» (1901). Ці та багато інших подібних видань не лише надавали різноманітну інформацію про місто, його пам'ятки та дестинації, але й формували в тогочасному суспільстві культуру мандрів й спонукали здійснити подорожі до місць, які в них детально й мальовничо описувались.

З огляду на це бачимо, що й путівники та інші друковані видання були одним із чинників, що викликали зацікавлення до подорожей в суспільстві, підводили читачів до планів вирушити в мандрівку до дестинацій, які привернули їх увагу. Зауважимо також, що все це призводило до подальшого, більш поглибленого аналізу окремих культурних аспектів пам'яток та місць, що описувались, формувало умови для появи нової джерельної бази щодо них. Зараз ці видання є також визначними об'єктами мистецької та культурологічної спадщини й можуть слугувати для подальшого розвитку наукової думки щодо досліджень формування соціокультурного простору ХІХ століття (Ziarkowski, 2021).

Узагальнюючи, важливо зазначити, що туризм та туристичні дестинації, як його невід'ємні складові частини, є важливою ланкою мережі суспільних комунікації, що є дієвим

способом взаємодії особи та культури, що сприяє координації становлення різноманітних ціннісних уявлень. Як соціокультурний чинник туризм й туристичні дестинації впливають на рівень розвитку соціуму й вдосконалюють різні сфери особистісного буття. Разом із тим формування туристичних дестинацій впливає й на місцевості, де вони постають, створюючи відповідний культурний простір. Ще зазначимо, що туризм як суспільний інститут здатний позитивно впливати на розв'язання актуальних соціальних, економічних, культурних питань, забезпечувати ґрунт для розробки стратегій якісно нового щабля суспільного розвитку (Соляник, 2010, с. 2). Тоді як правильне й точне розуміння суспільних настроїв та психології потенційних туристів, а також загальне підвищення культурного рівня суспільства сприяє збільшенню уваги до туристичних дестинацій і бажанню їх відвідати.

Адже культурологія, спираючись на поняття culture – від латинського «обробка», прагне досягнення суспільством його ідеального стану (Андросова & Маркова, 2022, с. 7). Такий стан можливо досягти лише за допомогою підвищення загального рівня культури, освіти, всього того, що називається терміном «цивілізованість». Згадавши про це, наголосимо, що культуротворчу значимість національних туристичних дестинацій важко переоцінити. Безумовно, культурна спадщина сприяє формуванню культурного простору держави та його ретрансляції для внутрішньої й зовнішньої аудиторії. А розвиток самобутніх туристичних дестинацій, акумулюючи національну культуру, сприяє культурному поступу соціуму (Устименко & Крупа, 2021, с. 223).

У зв'язку з усім вищезначеним бачимо, що зародження й еволюція туристичних дестинацій в соціокультурному просторі Києва ХІХ століття, що відбувались у щільній кореляції зі загальноєвропейськими та внутрішньодержавними процесами, тісно переплітались з низкою суспільних, логістичних, урбаністичних, освітніх, мистецьких, культурних та інших факторів, що були розглянуті в нашій статті. Водночас наявність туристичних дестинацій в місті слугувала та слугує тим фактором, що є ефективним інструментом консолідації, популяризації та поширення національної ідентичності, свідомості та культури.

Висновки. Здійснений аналіз питань зародження туристичних дестинацій в соціокультурному просторі Києва ХІХ століття означив, що дана тематика потребує використання міждисциплінарного підходу та уваги до багатьох аспектів розвитку тогочасного соціуму. Взаємодія різноманітних політичних, економічних, соціальних, культурних та інших факторів може дати синергетичну мультиплікативність, що призводить до еволюції туристичних дестинацій у знані, всесвітньовідомі туристичні об'єкти. Також у дослідженні проаналізовано ключові події, знакові особистості та основні тенденції, що сприяли формування туристичних дестинацій міста. Осмислені процеси розвитку досліджень культурної спадщини, появи освітніх закладів, музеїв, театрів інших культурних об'єктів, що також вплинули на появу самобутніх туристичних дестинацій. Підкреслено,

що загальний рівень освіченості й культури, наукові праці та діяльність вчених, випуск путівників та інших друкованих видань, а також наявність зручних шляхів сполучень, готелів та іншої інфраструктури не лише сприяє підвищенню привабливості міста як мети подорожі, але й формує загальний рівень свідомості в суспільстві.

Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні всебічних і ґрунтовних культурологічних студій процесів зародження та розвитку туристичних дестинацій з урахуванням важливості оцінки впливу стану розвитку суспільства та соціокультурного простору на ці процеси. А також одночасний аналіз зворотного впливу стану туристичних дестинацій на процеси збереження культурної та природної спадщини, розвиток культури держави й передачу культурних кодів народу наступним поколінням.

Список використаних джерел:

1. Андросова Д.В., Маркова О.М. (2022). Антропологія та культурологія: методологічні пересічення й анти тези. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. № 2. С. 3–8.
2. Валишевский К. (1990). Преемники Петра. Репринтное издание 1912 года. Москва : СП «ИКПА». 360 с.
3. Венгерська В.О. (2011). Український національний проект та російські столиці в ХІХ ст. *Гілея: Науковий вісник*. № 5(47). С. 12–17.
4. Золоті Ворота. *Офіційна веб-сторінка Національний заповідник «Софія Київська»*. URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/muzeyi/zoloti-vorota/zoloti-vorota/> (дата звернення: 20.11.2022).
5. Котляр М.Ф., Левітас Ф.Л., Тараненко М.Г. (2000). 3 історії самоврядування та демократії у Києві. Київ : Інститут громадянського суспільства. 248 с.
6. Огієнко І.І. (1993). *Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви*. Київ : Видавництво «Україна». 284 с.
7. Про театр. *Офіційна веб-сторінка Національної опери України*. URL: <https://opera.com.ua/about/istoriya-teatru> (дата звернення: 20.11.2022).
8. П'ятакова О. (2000). Перший міський театр у Києві. *Газета «День»*. № 19. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/pershiy-miskiy-teatr-u-kiievi> (дата звернення: 20.11.2022).
9. Скорбь киевлян о потере магдебургского права (1835 г.). *Киевская старина*. Київ, 1882. Т. 2, № 5. С. 352–357.
10. Соляник С.Ф. (2010). *Туризм як соціоетичний чинник суспільного життя* : автореф. дис. канд. пед. наук : 09.00.03 ; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ. 20 с.
11. Устименко Л.М., Крупа І.П. (2021). Національні культурні маршрути як чинник розвитку самобутніх туристичних дестинацій. *Питання культурології*. Київ. № 37. С. 222–230.
12. Cros H. & McKercher B. (2015). *Cultural tourism (2nd ed.)*. London : Routledge. 270 p.
13. Richards G. (2016). The challenge of creative tourism. *Ethnologies*. № 38(1-2). P. 31–45.
14. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom IV. Red.F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa. URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_IV/ (дата звернення: 30.10.2022).
15. Ziarkowski D. (2021). Przewodniki turystyczne i ich znaczenie dla popularyzacji ustaleń polskiej historiografii artystycznej do końca XIX wieku. Kraków Wydawnictwo Księgarnia akademicka. 642 p.

References:

1. Androsova D., Markova O. (2022). Antropoloģiia ta kulturoloģiia: metodoloģichni peresichennia y antytezy [Anthropology and culturology: methodological intersection and antitheses]. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*. № 2. P. 3–8 [in Ukrainian].

2. Valyshevskiy K. *Preemnyky Petra* [Successors of Peter]. Reprintnoe yzdanye 1912 hoda. Moskva : SP «YKPA», 1990. 360 p. [in russian].
3. Venherska V. O. (2011). Ukrainyskiy natsionalnyi proekt ta rosiiski stolytsi v XIX st. [Ukrainian national project and Russian capitals in the 19th century]. *Hileia: Naukovyi visnyk*. № 5 (47). P. 12–17 [in Ukrainian].
4. Zoloti Vorota [Golden Gate]. Official website of the National Conservation Area “St. Sophia of Kyiv”. Retrieved from: <https://st-sophia.org.ua/uk/muzeyi/zoloti-vorota/zoloti-vorota/> (viewed on 20.11.2022) [in Ukrainian].
5. Kotliar M.F., Levitas F.L., Taranenko M.H., Chukhlib T.V. (2000). *Z istoriy samovriaduvannia ta demokratii u Kyivi* [From the history of self-government and democracy in Kyiv]. Kyiv : Instytut hromadianskoho suspilstva. 248 p. [in Ukrainian].
6. Ohiienko I. I. (1993). *Ukrainska tserkva: Narysy z istorii Ukrainiskoi pravoslavnoi tserkvy* [Ukrainian Church: Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church]. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukraina». 284 p. [in Ukrainian].
7. Pro teatr [About the theater]. Official website of the National Opera of Ukraine. Retrieved from: <https://opera.com.ua/about/istoriya-teatru> (viewed on 20.11.2022) [in Ukrainian].
8. Piatakova O. (2000). Pershyi miskiy teatr u Kyievi [The first city theater in Kyiv]. *Hazeta «Den»*. №19. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/pershiy-miskiy-teatr-u-kiievi> (viewed on 20.11.2022) [in Ukrainian].
9. Skorb kyevlan o potere mahdeburhskoho prava (1835 h.). [Sorrow of the people of Kyiv over the loss of Magdeburg law 1835] *Kyevskaia staryna*. Kyiv, 1882. T. 2, № 5. P. 352–357 [in Ukrainian].
10. Solianyk S. F. (2010). Turyzm yak sotsioetichnyi chynnyk suspilnoho zhyttia [Tourism as a socioethical factor of social life]: avtoref. dys. kand. ped. nauk : 09.00.03. Nats. ped. un-t im. M. Drahomanova. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
11. Ustymenko L.M., Krupa I.P. (2021). Natsionalni kulturni marshruty yak chynnyk rozvytku samobutnikh turystychnykh destynatsii [National cultural routes as a development factor of the original tourist destinations]. *Pytannia kulturolohii*. Kyiv. № 37. P. 222–230. [in Ukrainian].
12. Cros H. & McKercher B. (2015) *Cultural tourism (2nd ed.)*. London: Routledge. 270 p. [in English].
13. Richards G. (2016). The challenge of creative tourism. *Ethnologies*. № 38(1-2). P. 31–45. [in English].
14. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom IV. Red.F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa. Retrieved from: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_IV/ (viewed on 20.11.2022) [in Polish].
15. Ziarkowski D. (2021). Przewodniki turystyczne i ich znaczenie dla popularyzacji ustaleń polskiej historiografii artystycznej do końca XIX wieku. Kraków Wydawnictwo Księgarnia akademicka. 2021. 642 p. [in Polish].